

FOKUSGRUPPER I TEORI OG PRAKSIS

Anne Marie Dahler-Larsen og Peter Dahler-Larsen

Politologiske skrifter 2/1999

I. INTRODUKTION.

Det siges, at når man skal vælge en hund, skal man undgå racer, der for nylig er blevet populære. Det er nemlig dem, hvor der har været mindst pres i retning af at udvælge de allerbedste eksemplarer, og derfor er kvaliteten i gennemsnit lavere. Dette billede bruges på fokusgrupper som metode (Krueger, 1993, s. 65). Uanset om analogien holder, er det i hvert fald rigtigt, at der er et gab mellem på den ene side den store udbredelse, som fokusgrupper har fået indenfor f.eks. markedsføring (Calder, 1977), og så den skyggetilværelse, som metoder til gruppeinterviews tilbringer i den samfundsvidenskabelige metode-debat (Lamnek, 1989, p. 121).

Man kan løst definere en fokusgruppe som et semi-struktureret gruppeinterview med typisk 6-10 deltagere, hvor en moderator søger at igangsætte en gruppe-proces, der fører til en flerfarvet belysning af et fokuseret emne. Mange har opdaget, at den dynamik, som sker mellem medlemmerne i en fokusgruppe, er et stærkt enzym for indsamling af rige og mangefacetterede data. Mange hævder endda, at denne egenskab gør fokusgruppen til en hurtig og billig dataindsamlingsmetode. Det passer ikke med vore erfaringer. Fokusgruppen har andre fordele, men de har ikke noget med prisbillighed og hurtighed at gøre.

På et lidt mere abstrakt plan er fokusgruppen fascinerende, fordi den rammer lige i hjertet på et centralt samfundsvidenskabeligt problem: intersubjektiviteten. Hvordan kan det være, at vi sommetider har samme subjektive opfattelser af vor verden, og sommetider forskellige? Hvilke processer ligger bag? Hvilken rolle spiller f.eks. vor interaktion i grupper for vor virkelighedsopfattelse?

Som nævnt er fokusgruppen som metode imidlertid endnu uigennemarbejdet og i sin vorden, hvilket f.eks. fremgår tydeligt af en nyere, førende og iøvrigt anbefalelsesværdig bog om emnet (Morgan, 1993).

I det følgende vil vi prøve at karakterisere fokusgrupper som dataindsamlingsmetode, og vi vil prøve at sætte begreb på nogle erfaringer, som vi har gjort ved at anvende dem i praksis. Vi vil først prøve at indkredse, hvad en fokusgruppe er og diskutere nogle argumenter og situationer, der kan gøre anvendelsen af denne metode relevant. Så vil vi diskutere nogle centrale metodiske valg i forbindelse med fokusgrupper, såsom udvælgelsen og sammensætningen af gruppen, interviewerens rolle samt databearbejdning/analyse.

Som en overordnet rød tråd i teksten er vort udgangspunkt, at kvalitativ metode har at gøre med en forskers/undersøgers måde at lære om en kompleks verden på. Det indebærer, at selv om der kan opstilles visse anbefalelsesværdige metodiske køreplaner og selv om der findes nogle gængse idealer at leve op til (f.eks. idealet om en fri og åbenhjertig stemning i fokusgruppen), så kan det være præcis når forskerens planer og forventninger viser sig ikke at holde, at der er mest at lære. En del metode-litteratur er egentlig kedelig, fordi den er normativ (i betydningen "sådan bør metode afvikles korrekt"). Vi ligger nok mere på linje med van Maanen (1988), som påpeger, at der ofte er betydelig diskrepans mellem hvordan forskere (også kvalitative forskere) skriver, deres metodiske arbejde er gået for sig (i princippet), og så hvordan de mere uformelt er villige til at fortælle om, hvilke uforudsigelige ting, der er sket undervejs, dvs. hvordan metoden faktisk er blevet afviklet ("empirisk metode-lære").

Pointen er, at hvis noget “går galt”, er det ikke nødvendigvis en kilde til bias, men kan være et informationsrigt signal til forskeren om, at de antagelser om virkeligheden, som er indbygget i forskerens oprindelige metodiske plan, er overhalet af en mere kompleks virkelighed. Desto stærkere bliver forskerens tolkning, hvis den så til gengæld kan inkorporere, snarere end ignorere, det uforudsete.

Vi vil altså forsøge ikke blot at give et normativt billede af fokusgruppen, når den fungerer bedst, men også vise eksempler på, at afvigelser fra “idealet” kan være lærerige. Men først må vi nærmere indkredse, hvad vi mener med “fokusgruppe” som metode.

II. HVAD ER EN FOKUSGRUPPE?

En fokusgruppe er et stikord for et semistruktureret gruppeinterview, hvor en moderator søger at igangsætte en gruppe-proces, der fører til en mangefacetteret belysning af et fokuseret emne. Typisk er der 6-10 deltagere og interviewet varer ofte 2-3 timer. Idealet er en tvangsfri og stort set selvkørende proces, hvor deltagerne inspirerer hinanden, og hvor enhver har mulighed for at give sit bidrag til den mosaik af data, der opstår. Til at hjælpe processen på vej anvender moderator ofte nogle få spørgsmål, hvor man først sætter emnet i en sammenhæng, og derefter gør samtalen mere specifik og præcis. Til at fremme denne fokuseringsproces kan man ofte inddrage en eller anden stimulerende effekt, f.eks. en film, et billede, en reklame, et spørgeskema eller lignende.

Fokusgrupper kan iøvrigt variere med hensyn til antallet af deltagere, udvalget og sammensætningen af deltagerne, varigheden, moderators grad af styring og involvering, strukturering af spørgsmålene, måden at behandle data på samt sågar formålet med at bruge metoden (hvilket fremgår f.eks. af skillelinjen mellem brugen i samfundsvidenskab og i markedsføring, Morgan, 1993).

Som inspirationskilder til udvikling af fokusgruppen som metode kan man pege på i hvert fald to traditioner. Der findes en angloamerikansk tradition for socialpsykologiske gruppe-eksperimenter, hvor man interesserede sig for at identificere formelle mønstre, herunder årsags-virkningsforhold mht. roller, strukturer og processer i gruppen. I takt med, at fokusgruppen har fundet anvendelse ikke mindst i markedsforskning, er der sket en vægtforskydning over mod en interesse for indholdet i det sagte. Gruppeprocessen er i stedet blevet opdaget som et enzym for opnåelse af mangefacetterede data ikke mindst i et afsætningsperspektiv.

I den tysksprogede tradition har man argumenteret, at holdninger dannes interaktivt i gruppesammenhæng, og at gruppediskussion derfor er et adækvat instrument i forskning i politisk holdningsdannelse (Dreher og Dreher, 1991). Tilsvarende har gruppediskussionen fundet anvendelse i organisationssociologi, hvor man har brugt metoden til at identificere, hvordan en gruppe kollegaer opbygger en (restriktiv) virkelighedsopfattelse i en organisatorisk sammenhæng (Krüger, 1983). Det er klart, at gruppe-diskussionen som metode også har været et oplagt objekt for en forskers forventninger (ikke mindst i Habermas’ hjemland?) om, hvordan en rationel meningsudveksling under de rette betingelser har kunnet formidle en udvidelse og afklaring af enkelt-synspunkter, måske endda tilvejebringe en konsensus på et højere niveau. Man fornemmer en verden til forskel i forsknings-paradigme og problemformulering i forhold til de amerikanske fokusgrupper.

I praksis ender fokusgruppen med at være en slags krydsning mellem et eksperiment og et interview. Den adskiller sig grundlæggende fra det klassiske gruppeeksperiment ved ikke at være optaget af

nøgleord som måling, kontrol og sondringen mellem betingelser og effekter. Sidstnævnte sondring kan man ikke opretholde i fokusgruppen fordi et bestemt udsagn både er en effekt af det tidligere sagte og en betingelse for fremtidige udsagn (Lamnek, 1989, p. 132). I det hele taget interesserer man sig i fokusgruppen langt mindre for årsags-virkningsforhold og langt mere for at forstå indholdet i det sagte.

Hvordan adskiller fokusgruppen sig så fra andre metoder, hvor man også fokuserer på indholdet af det, som siges i en gruppesammenhæng?

Vores brug af fokusgrupper adskiller sig fra den tyske litteratur om "*gruppe-diskussioner*", hvor man stiller principielle forhåndskrav om, at deltagerne gør sig deres egne synspunkter bevidst (Dreher og Dreher, 1991, p. 188), og desuden deler en målsætning om udvidelse og afklaring af disse standpunkter, hvilket stiller en lang række krav til interesse for andres synspunkter, evne til at udtrykke sig kort og klart samt en række andre sjældne menneskelige egenskaber (Dreher og Dreher, 1991, p. 187). Vi adskiller os fra denne opfattelse af "gruppediskussioner", fordi vi grundlæggende mener det er forskerens opfattelse at forstå, hvad aktørerne er bevidst om, hvad de har som målsætninger, hvad de interesserer sig for, og hvordan de udtrykker sig, men netop ikke at foreskrive dette for aktørerne (men det betyder ikke, at vi ikke ofte har fundet den tyske litteratur mere systematisk og begrebsligt gennemarbejdet end den amerikanske).

I forhold til forskellige former for *gruppe-interviews* identificerer Fontana og Frey (1994, p. 365) fokusgruppen blandt andet ved, at fokus-gruppen er formelt sat i gang, at interviewer er styrende og at spørgsmålene er strukturerede. Sandt nok adskiller disse træk en fokusgruppe fra f.eks. en brainstorm eller et uformelt gruppeinterview under feltarbejde. Men vi synes, at karakteristikken kun er halvt rigtig fordi det er *et generelt ideal ved anvendelsen af fokusgrupper, at forløbet ikke skal være mere formelt, styret og struktureret, end at der inspireres til en interaktiv og stort set selvkørende proces. En sådan ses nemlig som en primær nøgle til at tilvejebringe data, som er unikke for netop fokusgruppen* (Crabtree et al., 1993, p. 144).

Uanset hvordan man i detaljen definerer fænomenet fokusgruppe er det gruppedynamiske element alfa og omega. Fokusgruppen adskiller sig fra ethvert enkeltinterview ved at den interpersonlige dynamik ikke kun sker mellem interviewer og respondent, men også mellem de to og de øvrige deltagere, alle kombinationer inkluderet. Der opstår i interaktionen mellem individer (herunder moderator) nogle processer med unikke egenskaber på gruppeniveau, nogle processer som moderator sjældent kan overskue og har relativt mindre indflydelse på end tilfældet er ved enkelt-interviews (Crabtree et al., 1988, p. 144). Fokusgruppen er altså et eksperiment, ikke i betydningen kontrolleret eksperiment, men i betydningen: her sker der noget, vi ikke er sikre på. Gruppe-processens forløb giver et usikkerhedsselement (Dreher og Dreher, 1991, p. 145).

Hvordan spiller gruppeprocessen sammen med det substantielle emne, der undersøges? En simpel principskitse gives i figur 1.

Figur 1.

Det er karakteristisk, at der sker to ting samtidig på to forskellige niveauer. Dels sker der en belysning af et specifikt emne ud fra de forskellige deltageres erfaringer og holdninger (fuldt optrukne pile). Dels sker der en gruppeproces, hvor deltagerne taler eller tier, inspireres, former synspunkter, dominerer eller lader sig dominere osv. i lyset af deres indtryk af de øvrige deltagere (stiplede pile). Man kan analytisk sondre mellem disse to niveauer, men i praksis er de flettet ind i hinanden både logisk og dynamisk.

Efter vor opfattelse giver litteraturen i det mindste to principielt forskellige måder at tænke på dette forhold.

For det første kan man tænke på gruppedynamikken som *et instrument* for at fremme dataindsamlingen. En god gruppeproces kan fjerne hæmninger, aktivere glemte detaljer og i det hele taget give bredere svar med flere facetter (Crabtree et al., 1993, p. 141) efterhånden som de forskellige deltagere giver bidrag ud fra hver deres specifikke erfaringsgrundlag. Opdagelsen af forskelle og ligheder i deltagernes beretninger virker dels inspirerende på deltagernes engagement, men "tvinger" dem også til at udtrykke deres egne standpunkter mere eksplicit (Morgan, 1993, p. 17). I den vellykkede proces når man frem til en situation svarende til "rapport", som er kendt fra enkeltinterviews som en tillidsfuld tilstand, hvor udsagn flyder tvangsfrit. Det er for at få denne proces til at virke bedst muligt, at fokusgruppe-litteraturen anbefaler, at moderator giver en introduktion, hvor man understreger, at alle bidrag er lige velkomne; at man ikke stiler efter enighed; at metoden stiller krav til moderators fornemmelse for gruppedynamiske processer; og at det er fast tradition i fokusgrupper, at der er forplejning undervejs for at skabe en "god stemning".

For det andet kan man tænke på gruppedynamikken som *en genstand for analyse* i sig selv. Emnet er ikke længere nødvendigvis indholdet i deltagernes udsagn, men forskydes til de processer, der ligger bag dannelsen af disse udsagn. Man kan f.eks. studere, hvordan holdningsdannelse sker som funktion af underordnings-, identifikations- og internaliseringsprocesser medlemmerne imellem (Albrecht, 1993). Den underliggende hypotese er naturligvis, at det lige præcis er i gruppe-sammenhæng, at man skal forstå dannelsen af individers holdninger (Lamnek, 1989, p. 133; Dreher og Dreher, 1991, p. 186).

I grove træk er det vores indtryk, at man i den primært amerikanske marketing-orienterede brug af fokusgrupper lægger mest vægt på gruppeprocessen som instrument, mens man i den tyske gruppe-diskussions-forskning ofte gør gruppedynamikken til en egen analysegenstand.

Men dette bør ikke opstilles som et enten-eller. I den gode undersøgelse analyseres både emnet og instrumenterne. Dette er så meget mere vigtigt, eftersom gruppedynamikken er et “instrument”, der langt fra er under forskerens fulde kontrol - vi så den jo ovenfor beskrevet som netop et usikkerhedselement. Det ser vi som et meget centralt forhold ved fokusgruppen: Dens særkende, gruppedynamikken, kan være et stærkt enzym for dannelsen af “interessante data”, men dette instrument er så langt fra under forskerens fulde kontrol.

Det betyder imidlertid ikke, at fokusgruppe-data bliver mere eller mindre nytteløse, hvis gruppeprocessen ikke er “ideel”. En analyse af, hvad der gik “galt”, vil ofte kunne bidrage med en del viden om det substantielle emne, man undersøger. Betragt et eksempel: Vi har sammensat en fokusgruppe af ledere og medarbejdere i en organisation, hvor vi er ved at evaluere en organisationsændring. De spiller ikke videre med hinandens udsagn, men svarer kun kort og formelt på moderators spørgsmål, trods moderators forsøg efter bogen på at sætte processen igang. Måden, som ledere og medarbejdere i fokusgruppen *ikke* taler sammen på, kan - specielt hvis iagttagelsen er suppleret med andre data - støtte en hypotese om, hvordan det er fat med kommunikationsforholdene i den pågældende organisation, hvilket igen er relevant for at forstå virkningerne af en organisationsændring. En metodisk “fejl” kan blive til en substantiel hypotese om emnet, for så vidt som man ser på gruppeprocessen både som instrument og analyse-genstand.

III: FOKUSGRUPPER: HVORFOR OG HVORNÅR.

Vi har fundet, at litteraturens argumenter for at anvende fokusgrupper kan ordnes i tre hovedkategorier. Hver kategori af argumenter leder til forskellig udbredelse og stilart mht. fokusgrupper. Nogle argumenter er bedre end andre.

For det første hævdes, hvad vi kalder *økonomi-argumentet*. Man argumenterer, at fokusgrupper er en hurtig og billig måde at samle data ind på, fordi man får mange menneskers perspektiver på et emne i løbet af ret kort tid. Ofte overser man imidlertid både at det koster tid og energi at organisere fokusgrupperne (Dreher og Dreher, 1982, p. 143) samt at analysere datamaterialet. Sidstnævnte er dobbelt krævende, dels fordi man typisk i kvalitativ metode ikke kan benytte sig af en standardiseret teknik, dels fordi man oven i den kompleksitetsgrad, der kendes fra analyse af kvalitative enkelt-interviews, har et kompliceret gruppedynamisk element. Økonomi-argumentet forudsætter endvidere en formel, så man kan vurdere forskellige data i en fælles valuta. Er f.eks. 3 timers interview med 3 bedre end 3 1-times interview? Betragtningen er meningsløs uden en nærmere angivelse af problemstillingen, spørgsmålene osv. Men disse er underforstået, når økonomi-argumentet hævdes. Økonomi-argumentet kan efter vor opfattelse lede til et overforbrug af fokusgrupper, også på emneområder, hvor metoden ikke er specielt velbegrunderet, og endda anvendt på en måde, hvor man ikke har afsat tilstrækkelig tid og ressourcer til analysen. I det hele taget synes det ikke at være den bedste indgang til beskæftigelse med en kvalitativ metode, at her har vi noget hurtigt og billigt. Selv om argumentet hævdes hyppigt (se f.eks. Fontana og Frey, 1994, p. 365), så holder det ikke (Morgan, 1993, p. 4).

For det andet hævdes *det naturalistiske argument*. Ud fra et aksiom om, at individuelle meninger, motiver og viden hidrører fra gruppe-sammenhænge (Mangold citeret hos Dreher og Dreher, 1991 p. 186), fordi de er et resultat af interaktioner (Dreher og Dreher, 1982, p. 142), hævdes gruppediskussionen at være et naturligt forum for dataindsamling. Dette forudsætter dog typisk, at gruppen består af personer, der “naturligt” interagerer i denne samme hverdagsverden i forvejen, og at emnet

for undersøgelsen falder inden for grænserne af denne hverdagsverden (Krüger, 1983; Dreher og Dreher, 1991, p. 146). (Vi kommer tilbage til dette i næste afsnit om sammensætningen af fokusgrupper). Så vidt gruppediskussioner.

I fokusgruppe-litteraturen arbejder man imidlertid ofte med personer, der ikke kender hinanden. Derfor hævdes naturalisme-argumentet i en anden variant. Man hævder, at data fra en gruppesammenhæng ofte kan være mere valide, ikke blot fordi deltagerne inspirerer hinanden til at give bredere svar og aktivere glemte detaljer, men også fordi tilstedeværelsen af andre kan korrigere en persons mest idealiserende udsagn (Morgan, 1993, p. 232).

Argumentet er imidlertid problematisk. For det første fordi man kan hævde, at tilstedeværelsen af andre lige så vel kan styrke hver enkelt deltagers trang til at stille sig i det bedst mulige lys (den fra metode-litteraturen velkendte "social desirability bias"). For det andet er den påberåbelse, som gøres af nogle kvalitative forskere på at begribe virkeligheden, som den ægte og autentisk er i de "naturlige" situationer, nærmest uafhængigt af forskeren og undersøgelsesmetode, i de senere år er kommet under kraftig kritik, også indenfor den kvalitative verden selv (Denzin og Lincoln, 1994). Hvis der er en forskel mellem data afgivet i enkelt-interviews og i fokusgrupper, er det efter vor mening ikke holdbart at insistere på, at den ene slags data pr. definition er mere "naturlig" end den anden. I stedet gælder det om at se, hvordan data afhænger af metoden. Måske er virkelighedens budskab til forskeren her handler om datas metode- og kontekst-afhængighed snarere end om deres "naturlighed"!

For det tredje hævdes blot, og det er nok det mindst ambitiøse, men samtidig mest forsvarlige argument, at *fokusgruppen qua sin gruppedynamiske dimension har nogle bemærkelsesværdige egenskaber som dataindsamlingsmetode - alt efter problemstillingen og situationen*. Det kan f.eks. være, når man søger efter en måde at samle data på, hvor relativt underprivilegerede personer kan tale relativt trygt med andre i samme situation (Morgan og Krueger, 1993, p. 16 f); når der er et kommunikationsmæssigt gab og måske et gab i virkelighedsopfattelse mellem sådanne personer og eksperter/myndigheder, som ønsker oplysninger om et bestemt emne (Calder, 1977, p. 359); når man forventer indenfor en population at kunne sammensætte grupper sådan, at deres indbyrdes kommunikation kan fremme snarere end hæmme fremkomsten af interessante data; og når man har gavn af at bruge ligheder og forskelle mellem forskellige personers erfaringer med et bestemt emne til at belyse komplekse motivations-, betydnings- og holdningsforhold (Morgan og Krueger, 1993, p. 16 f).

Denne tredje type af argument er kontingensspræget og giver en noget mere begrænset rækkevidde for fokusgrupper end både økonomi- og naturalisme-argumentet. Det er samtidig en argument-type, som ikke med et slag afslutter overvejelserne om, hvad den bedste metode er. Denne sidste argumenttype inviterer faktisk forskeren til fortsat at eksperimentere med flere metoder såvel som til at triangulere fokusgruppe-data og andre data i samme undersøgelse. Umiddelbart forekommer det oplagt at sammenligne enkelt-interviews med fokusgrupper, ligesom man har peget på en konstruktiv brug af fokusgrupper som indledning og opfølgning på spørgeskema-undersøgelser (Morgan (ed.), 1993).

Hvis fokusgruppens velegnethed afhænger af nogle situations-faktorer, er nogle af de mest centrale forhold udvalget og sammensætningen af gruppens medlemmer. Dem ser vi nu på.

IV. UDVALG OG SAMMENSÆTNING AF GRUPPENS MEDLEMMER.

En første overvejelse er kombinationen af emnet og deltagerne. Een ideal-regel kan være, at man inviterer deltagere for hvem emnet er af interesse, fordi fokusgruppen forudsætter en frivillig og engageret deltagelse i samtalen. Hvis det er svært at samle deltagere til fokusgruppen, eller hvis mange udebliver, selv om de har accepteret at deltage, bør det ikke få forskeren til at blive frustreret. I stedet bør forskeren revidere sin opfattelse af, hvorledes emnet (som det er formuleret over for de potentielle deltagere) passer ind i disses opfattelse af verden, og hvor (lidt) interessant det eventuelt tager sig ud i det lys.

Betragt følgende eksempel: Nogle studenter ville i en fokusgruppe undersøge studenters måde at opfatte og bruge uddannelsesinstitutionens nyhedsavis på. Undersøgerne syntes det var svært at få folk til at deltage, fordi emnet var utrolig kedeligt. Vore spørgsmål: 1. Hvad siger denne iagttagelse faktisk om emnet?!? 2. Kunne undersøgerne have reformuleret undersøgelses-spørgsmålet (over for dem selv og/eller over for deltagerne i fokusgrupperne), så det var blevet mindre kedeligt, og så der måske var kommet mere gang i grupperne?

Litteraturen råder endvidere fokusgruppe-forskere til at kombinere emner og deltagere således, at emnet ligger indenfor hverdagslivets erfaringshorisont og at deltagerne har en eller anden erfaringsmæssig førstehånds-oplevelse af emnet, så det fremtræder afgrænset og overskueligt (Krüger, 1983, p. 101). Det er efter vores opfattelse et tvivlsomt råd, for en sådan klassisk fænomenologisk sondring mellem det umiddelbart erfarede (= det "overskuelige") og resten af verden lader sig næppe opretholde. For det første kan også hverdagslivets problemstillinger være uoverskuelige, og for det andet må det moderne samfunds mennesker løbende forholde sig på en eller anden måde til f.eks. globale problemer, som man først og fremmest har berøring med gennem medierne, og som man ikke altid har direkte førstehånds-erfaring med. Vi har f.eks. brugt fokusgrupper i forbindelse med undersøgelse af, hvordan danskere forholder sig til miljøproblemer, herunder affaldssortering. Selv om det fokuserede emne var "affaldssortering", kommer fokusgruppen til at berøre politiske og globale aspekter af emnet, og hvordan mennesker forholder sig til den slags ser vi ingen grund til at holde udenfor fokusgruppe-metodens genstandsområde.

Med hensyn til sammensætningen af den enkelte fokusgruppe kan man sondre i grader mellem homogene og heterogene grupper. Hovedreglen vil være, at gruppen skal være så heterogen som muligt for at man kan bruge svarenes bredde og variation til at arbejde med - dog under den begrænsning, at gruppen må have en vis homogenitet med hensyn til et minimum af fælles forståelse af, hvad emnet i det hele taget drejer sig om. Det er altså hverken homogeniteten eller heterogeniteten i sig selv, der kan gøre fokusgruppen produktiv, men "balancen" eller "spillet" imellem dem.

Men brugen af begreberne homogene/heterogene grupper er imidlertid mere vanskelig end som så. Man har faktisk forskningsmæssigt ikke noget særligt klart overblik over hvordan heterogenitet og homogenitet i grupper er relateret til medlemmernes tilbøjelighed til at tale indgående om et emne. I hvert fald er der et område, der udpeges som væsentligt for fremtidig fokusgruppe-forskning (Morgan, 1993, p. 229).

I praksis kan det vise sig at være svært at forudsige, hvilke skillelinjer, der kommer til at præge en fokusgruppe. Hvad der fra en ydre ("etic") betragtning er indlysende kategorier er ikke nødvendigvis dem, som fra en "emic" betragtning (gennem aktørernes øjne) giver selv-identifikation og skaber skillelinjer i forhold til andre. Dertil kommer, at forskellige skillelinjer mobiliseres alt efter, hvordan debatten udvikler sig. Et eksempel: Nogle studerende undersøgte ved hjælp af fokusgrupper leder-rekrutteringsproblemer i spejderbevægelsen. De havde sammensat, hvad de forudså var en "god"

gruppe med en fin balance mellem heterogenitet og homogenitet. Alle deltagere havde tilknytning til spejderbevægelsen, men de varierede med hensyn til køn, alder, anciennitet og hvilken organisation de arbejdede i ("grønne" og "blå" spejdere osv). Undervejs i fokusgruppen bemærkede en af deltagerne nærmest ved et tilfælde, at han ikke fandt religion havde noget med spejderliv at gøre, og han var desuden ateist. Temaet satte en veritabel steppebrand i gang. Gruppen viste sig at være temmelig heterogen på en måde, som man ikke havde forudset. Heterogenitet/homogenitet er relative begreber og samme gruppe viser sig at placere sig forskelligt på kontinuummet herimellem alt efter emnet og gruppeprocessens forløb. Men samtidig kan man lære en del ved at notere sig uforudsete skillelinjer (eller fællestræk) i fokusgrupperne. I eksemplet kan man f.eks. nærmere undersøge, om religion/ateisme er noget væsentligt tema mht. at rekruttere/ikke rekruttere nye ledere i bevægelsen, evt. om nogle få typer af personer tiltrækkes på bekostning af mange andre.

En distinktion, der minder om homogen/heterogen, men bestemt ikke er sammenfaldende hermed, er begrebsparret naturlig gruppe kontra ad hoc-gruppe. Som idealtipe er en naturlig gruppe en, hvor personer, der kender hinanden, og som deler samme hverdagsvirkelighed, i en naturlig situation diskuterer fokusgruppens emne uden indgreb fra en undersøger (Kruse citeret hos Dreher og Dreher, 1991, p. 147). En ad-hoc-gruppe er idealtypisk nogle personer, der er fremmede for hinanden, som ikke har nogen fælles fortid og fremtid, og som foretager en samtale i en laboratorie-situation (Dreher and Dreher, 1991, p. 147).

De to slags grupper har i princippet hver deres særtræk som fora for dataindsamling. Ad hoc-grupperne kan have visse fortrin med hensyn til åbenhed og kreativitet, mens de naturlige grupper kan have fortrin derved, at udsagn, der fremsættes for at imponere fremmede, straks korrigeres fordi de andre tilstedeværende kender hver enkelt's daglige handlingsmønster. Valget mellem de to slags grupper er naturligvis også et spørgsmål om teoretisk orientering og problemstillingens formulering. I den tyske tradition har man oftest satset på at studere de naturlige grupper, netop for at studere, hvordan den fælles virkelighed skabes og diskuteres interaktivt. I den amerikanske forskning har man haft en forkærlighed for at bringe fremmede sammen for at bruge forskellighed som enzym for dataindsamlingen - uden at fokusgruppe-forskningen derfor nødvendigvis vil fraskrive sig muligheden for at studere arbejdspladser, lokalsamfund og lignende, hvor folk kender hinanden (Morgan, 1993, p. 6).

Efter vor opfattelse er det vigtigt at fastholde, at såvel den naturlige gruppe som ad-hoc-gruppen som defineret ovenfor er idealtyper, som ikke modsvares af nogen gruppe i praksis. Idealtyperne kan tilmed blive belastet af nogle forestillinger fra forskerens side, som der ikke er dækning for. Det er vildledende at forestille sig, at den "naturlige" gruppe studeres uden nogen indflydelse fra moderators side. Det kan også godt være, at en "naturlig gruppe" som en familie, faktisk er temmelig heterogen og medlemmerne føler måske kun i begrænset grad, at de deler samme virkelighed. I en organisation kan man opleve, at personer som kender hinanden og interagerer i det daglige, ikke taler "naturligt" om f.eks. organisationsændringer, hvis gruppen består af ledere og medarbejdere, som ikke plejer at tale sammen på den måde om den slags emner.

Omvendt, at ad-hoc-gruppens medlemmer ikke har noget tilfælles kan være en lige så problematisk forestilling. I det mindste så længe fokusgruppen varer, gør dens medlemmer sig forestillinger om hinanden, og fælles fantasi-temaer kan afmærke en identitetsfølelse i gruppen (Albrecht et al., 1993). At medlemmerne ikke kender hinanden, betyder ikke, at de ikke lader deres udsagn præge af deres gensidige forestillinger om hinanden.

Man kan overveje blot at tale om “realgrupper” og “sammensatte grupper”, hvor sondringen simpelthen går på, om de pågældende personer eksisterer som gruppe eller ej i det daglige før fokusgruppen afvikles, men samtidig være omhyggelig med ikke at knytte en række urealistiske antagelser til denne enkle sontring.

Hvis man anvender flere fokusgrupper i samme undersøgelse, kan det være gavnligt at variere graden af homogenitet såvel som at anvende både realgrupper og sammensatte grupper for så vidt det iøvrigt fremmer belysning af problemstillingen.

Til at beskrive den overordnede sammensætning af flere grupper er følgende begrebsapparat gavnligt (refereret fra Knodel, 1993).

“Control”-karakteristika er fælles for alle grupper i en fokus-gruppeundersøgelse. Disse kan opdeles i “uniform control characteristics”, der gælder alle individuelle deltagere (f.eks. at man kun inviterer danskere, fordi problemstillingen gælder danskere), og “common composition control characteristics”, der betegner fællestræk i måden at sammensætte grupper på. Man har f.eks. besluttet, at der skal både mænd og kvinder i alle grupper. Det, der derimod adskiller den ene gruppe fra den anden kaldes “break”-karakteristika. Har man f.eks. fire break-variable med hver to kategorier og ønsker man alle tænkelige kombinationer dækket, kræves 16 grupper. Men måske er ikke alle disse teoretisk væsentlige og metodisk nødvendige, og så kan færre gøre det. Hvis man ikke har grund til at tro, at en bestemt skillelinje direkte vil hæmme dataindsamlingen, kan man overveje den som common-composition-control snarere end break-karakteristikum. Et praktisk eksempel: I organisations-undersøgelser kan man ofte overveje, om ledere og medarbejdere bør deltage sammen i grupperne (common composition control) eller i hver deres gruppe (break). Tror man, at medarbejdere vil tie, hvis ledere er til stede, kan det tale for sidstnævnte. Hvis ikke, kan det måske endda være gavnligt for bredden og variationen i data at sætte dem i samme gruppe. Men det kræver et kendskab til organisationen at forudsige, hvad der er snedigst, og man kan som forsker immervæk blive overrasket. Kendskabet til, hvad der evt. vil være de bedste og mest relevante kriterier for gruppesammensætningen vil ofte være et produkt af selve undersøgelsen og altså ikke forhåndsviden. Et forud planlagt forløb med så og så mange grupper bestemt af en lang række break-karakteristika osv. kan altså være et vildspor. Det *kan* være klogere at tage en fokusgruppe ad gangen og tænke sig om mellem hvert skridt. Dataindsamlingens logiske stoppunkt er så - ikke når planen er fuldført - men når man kan begynde at forudsige, hvad der bliver sagt i den følgende gruppe (Calder, 1977, p. 361) (svarende til “saturation”, mætning, kendt fra Grounded Theorys tilgang til kvalitative data, se f.eks. Glaser og Strauss, 1967).

Yderligere en grund til at advare mod en detaljeret plan med break- og common-composition-control-karakteristika for en hel række fokusgrupper er, at en sådan plan ofte kan bygge på en misforstået forestilling om repræsentativitet. Man vil måske gerne have alle typer af deltagere med, som om fokusgruppedeltagerne tilsammen var en stikprøve. Tankegangen er fejlagtig derved, at analysen ikke behøver at knytte sig til individniveauet, men uomgængeligt må integrere faktorer på gruppeplan, herunder gruppeprocesserne. Og de er ikke “repræsentative”.

Det er netop fra sammensætningen af gruppen til processen efter at gruppen er sammensat, at vi nu vender os. Vi ser specielt på moderators rolle i den forbindelse.

V. MODERATORS ROLLE.

Litteraturen anbefaler en række tiltag for at fremme en tvangsfri interaktion mellem deltagerne. Moderator bør indlede med at fortælle kort om undersøgelsens formål og emne. Man kan forvente at skulle give et svar på, hvorfor de enkelte deltagere er udvalgt. Hvis man har udvalgt efter kriterier, som er fremmede for deltagerne, må man have tænkt over, hvordan dette skal forklares. Endvidere fortæller man som moderator om fokus-gruppens spilleregler, hvoraf de vigtigste er, at ingen må monopolisere retten til at tale, og alle bidrag er i princippet velkomne, for det gælder om at belyse emnet ud fra forskellige erfaringsperspektiver, ikke om at opnå enighed. Ofte vil man derefter starte med en introduktionsrunde, hvor deltagerne kort præsenterer sig selv og giver nogle få stikord om deres relation til emnet. Målsætningen er iøvrigt, at processen skal være stort set selvkørende, blot dirigeret af og til i retning af den emnemæssige fokusering, som forskeren har planlagt. Moderator har til denne brug forberedt en spørgenøgle med overordnede temaer og underordnede konkrete spørgsmål, der fokuserer mere og mere ind på emnet specifikt. (Et tip: planlæg cirkatidspunkter for emneskift, så man er sikker på at nå frem til det mest fokuserede i tide). Moderator kan hjælpe processen på vej ved at støtte deltagere og motivere til bidrag med positive bemærkninger og ved at have planlagt konkrete inputs til diskussion (en vare/emballage/reklame/film/billede osv. i relation til emnet). Hvis man har oplevelser af emnet tilfælles med deltagerne, og emnet er sensitivt, kan man eventuelt fremme processen ved et vist niveau af "self-disclosure", hvor moderator fortæller om egne personlige forhold i håbet om at andre vil gøre det samme (Zeller, 1993, p. 171). Men ellers kan det generelt være anbefalelsesværdigt at betragte deltagerne som eksperter og forblive i rollen som een, der lytter og lærer. (For eksempel i en fokusgruppe bestående af diabetes-patienter kan moderator tillade sig at stille "dumme" spørgsmål, fordi han ikke selv er patient og ikke ved, hvad det vil sige dagligt at skulle tackle diabetes. Det kan få patienterne til på ny at formulere nogle simple ting, som de har taget for givet).

Det kan være ret krævende at være moderator. Man skal både være til stede i emnets teoretiske ramme, spørgenøglen, i den konkrete samtale og i den gruppeproces, som løbende udfolder sig.

Der er i særlig grad et træk, som vi har fundet er gavnligt at foretage som moderator, hvis gruppeprocessen ikke tager fart og medlemmerne ikke interaktivt griber hinandens udsagn. Det er samtidig et initiativ, som den uerfarne moderator ofte ikke får taget, måske fordi man tror, at formålet med alle undersøgelser er at måle folks "holdninger" - det er i hvert fald den slags undersøgelser, man tit hører om i medierne.

Men det afgørende træk er altså *at bevæge sig fra at søge efter enighed om holdninger til at søge efter forskellighed i erfaringer*. Hvis et gruppemedlem erklærer en holdning, og man spørger generelt i gruppen: Er der enighed om det?, vil man ofte opleve tavshed, reservationer og tøvende svar, måske fordi det opleves som illegitimt at erklære sig uenig (holdninger er netop nogen, som enhver har ret til at have, også for sig selv). I sjældnere tilfælde vil en gruppesamtale om holdninger føre til en åben konfrontation, men uden at man som moderator kan koble uenighederne til forskellige erfaringsbaggrunde og handlingsmønstre. Diskussionen kan komme til at handle om rene princip-erklæringer. Vi har oplevet det som en bedre strategi indledningsvis at understrege, at det slet ikke gælder om at blive enige, men om at alle kan have forskellige erfaringer; dernæst at bruge en rum tid på, at hver enkelt deltager fortæller en historie om sin relation til emnet. (Diabetes-patienterne i en evaluering af et nyt behandlingssystem fortalte for eksempel historier, som de syntes illustrerede henholdsvis meget god eller meget dårlig behandling - alt sammen egne oplevelser). Sluttelig kan man så som moderator bruge disse historier som et råstof, hvor man sammen med deltagerne finder frem til stikord, der fanger både fællestræk og forskelle mellem deltageres erfaringer. De holdnings-udsagn,

der spontant dukker op i denne proces, vil ofte være lettere at knytte til erfaringer og handlinger - både i selve fokusgruppesamtalen og i den efterfølgende analyse.

Hvordan skal moderator afrunde? Som uerfaren moderator har man ofte en stærk lyst til at sammenfatte, hvad man har fået ud af fokusgruppen som helhed og så anmode om deltagerens godkendelse af denne sammenfatning. Denne fremgangsmåde kan imidlertid ofte føre på vildspor. Man søger dermed som moderator at skabe konsensus om noget, som der måske ikke er konsensus om - ikke just i fokusgruppe-metodens ånd! Medlemmer vil måske føle, at det er socialt ønskværdigt at erklære sig enig i sammenfatningen, når nu den fine moderator fra universitetet/handelshøjskolen osv. påstår, at dette var altså resultatet (- og arrangementet er ved at slutte). Moderator stoler så blindt på den tavse og afmålte accept af sin egen formulering, hvor det eneste han/hun kunne have lært af, var medlemmernes formulering snarere end sin egen. I hvert fald kan det somme tider være chokerende som moderator at høre sin egen afrunding på bånd bagefter - det er slående, hvor meget det man troede var et "fair" sammendrag i virkeligheden bliver proppet ned i halsen på deltagerne. Man er ofte slet ikke så interesseret i kritisk feedback som man troede at man sagde, man var!

Der er altså en risiko ved som moderator at skubbe for meget i retning af konsensus-søgning, en pointe, der er i god tråd med ånden i fokusgruppens ideale spilleregler. Et enkelt sted i den litteratur, vi har læst, anbefales det dog at provokere med en konsensus-formulering en gang imellem. En sådan kan nemlig være med til at afsløre, i hvilken grad og i hvilke situationer medlemmerne fastholder deres forskellige synspunkter. Med andre ord: man må godt afvige fra idealet, så længe man integrerer denne afvigelse i sit fortolkningsarbejde.

Det er netop databehandling og fortolkning, vi nu ser på.

VI. DATABASEHANDLING, ANALYSE OG FORTOLKNING.

I arbejdet med kvalitative data, herunder fokusgruppe-data kan man sondre mellem det mekaniske og det fortolkningsmæssige aspekt (Knodel, 1993, p. 44). Det fortolkningsmæssige aspekt har at gøre med at identificere mønstre i aktørernes meningskonstruktion og at sætte disse mønstre i en teoretisk sammenhæng. Det mekaniske aspekt har at gøre med, hvordan man fysisk organiserer sine data, ordner dem, klipper dem i stykker, sætter dem sammen på ny, fremstiller dem i et grafisk display osv.

Det er vores indtryk (fra eget arbejde såvel som undervisning), at man som nybegynder fokuserer meget på det mekaniske aspekt. Man vil gerne have en køreplan for behandlingen af sine data, der er lige så sikker og let at følge som den, man kender fra kvantitativ metode.

Imidlertid er overfokuseringen på det mekaniske aspekt uhensigtsmæssig. Hvis man tværtimod satser sin energi på det fortolkningsmæssige aspekt, vil man ofte opleve, at de mekaniske problemer nærmest løser sig selv. Ved at lade det fortolkningsmæssige aspekt være styrende, vil man opdage, at ens hidtidige køreplan for eller forestillinger om den mekaniske databehandling er utilstrækkelig eller måske vildledende og man får gode ideer til, hvordan man kan gribe det mekaniske an i stedet for.

Man kan samtidig minde om, at fortolkningen er en løbende proces med feed-back-loops i form af gentagen tvivl, refleksion og justering af såvel problemstilling som metodisk design. Fortolkningen er ikke en afgrænset fase, der er klemmt sammen i tid lige før rapportskrivningen. Blandt gavnlige

tekster om fortolkningsprocessen vil vi nævne Knodel (1993), Kvale (1984), Kvale (1988), Huberman og Miles (1994) samt Altheide og Johnson (1994). Her vil vi blot nævne følgende 8 punkter i forbindelse med analyse af fokusgruppe-data:

1. *Hvor klar er problemstillingen og trænger den til at blive reformuleret?* Megen uklar og kaotisk kvalitativ dataanalyse hidrører fra, at man ikke tilstrækkeligt præcist har stillet sine spørgsmål til datamaterialet. En eksplicitering af spørgsmålet (indenfor en teoretisk ramme) skaber samtidig en platform, hvor andre forskere med en tilsvarende orientering vil have en fair chance for at følge og vurdere ræsonnementet (Kvale, 1984). Ofte må problemstillingen reformuleres eller justeres i den proces, hvor forskerens forhåndsopfattelse konfronteres ikke blot med teori, men også med "emic-kategorierne", de undersøgtes måde at ordne deres verden på.

2. *Hvilken dataanalyse er lavet undervejs?* Fortolkning og analyse bør foregå løbende fra første færd også i en fokusgruppe-undersøgelse (Kvale, 1988). I den gode fokusgruppe sker en løbende fortolkning fra moderators side, som spiller ping-pong med deltagerens bidrag. Man kan desuden føre en dagbog med løbende notater organiseret under overskrifterne: observationsnoter, teoretiske noter, metodiske noter og personlige noter. Er man to, kan man skiftes til at spille rollen som moderator og som noterende og reflekterende "flue på væggen" under selve fokusgruppe-forløbet. Hver enkelt fokusgruppe efterbehandles, før den næste planlægges.

3. *Er der sondret mellem et informant- og et repræsentant-perspektiv?* I et informant-perspektiv er man interesseret i aktørernes udsagn som facts. Hvordan, hvornår og hvorfor skete det og det? Hvis der ikke lyves (det kan man checke ved at bruge andre kilder også), tages udsagnene for pålydende. I et repræsentant-perspektiv derimod, tages udsagnene ikke for pålydende. Over og ved siden af, om det, der siges kan vises at være "sandt", spørges: hvorfor siger denne person i denne situation det og det, og hvilke konsekvenser har denne tale? (Kvale, 1984).

I et eksempel på brug af fokusgrupper, hvor man ønskede oplysninger om effekterne af organisationsændringer, har man konkluderet, at man skal være varsom med at stille for komplicerede spørgsmål om f.eks. årsags-virkningsforhold i en fokusgruppe, fordi det stiller store krav til deltagerne at overskue sådanne problemer (Rieper, 1993). Vi er uenige. Det er urimeligt at lægge et informant-perspektiv i en sådan situation. Forskeren bør alligevel ikke tage deltagerens udsagn for direkte pålydende. Uanset hvor mange deltagere, der siger, at X forårsager Y, så bliver det ikke sandt af den grund. Det er under alle omstændigheder forskerens opgave at konkludere om årsags-virkningsforhold. Anlægges i stedet et mere rimeligt repræsentant-perspektiv, må man spørge: Hvorfor har deltagerne (ledere/medarbejdere mm.) disse (forskellige?) opfattelser af effekterne? Og hvilke konsekvenser har disse opfattelser? Forskeren må så påtage sig ansvaret for en kausal-analyse, hvis vedkommende ønsker det, og der vil det nok være en god ide at supplere med andre metoder/data. Men kravene stilles i så fald til forskeren, ikke til deltagerne, hvilket er helt på sin plads. Er du i tvivl, så start med et repræsentant-perspektiv.

4. *Hvordan ser de observationsmæssige/teoretiske/metodiske noter ud efter en helhedsorienteret gennemlæsning af en udskrift af hver enkelt fokusgruppe for sig?* Hvordan rammer emnet, sådan som det formuleres af moderator, ind i deltagerens erfaringsverden? Tilsvarende med moderators måde at indsnævre og fokusere emnet på i løbet af processen (gennemgå belysningen af hvert hovedtema og undertema i spørgenøglen). Hvad er hovedproblemerne i relation til emnet set fra deltagerens forskellige sider i løbet af gruppe-forløbet? Hvilke videre ideer har man til analysen?

Hvordan kan man karakterisere gruppe-processen, f.eks. i form af underkastelses-, identifikations- og internaliserings-processer, og hvilke fælles fantasi-temaer er opstået i gruppen? (Albrecht, 1993).

5. *Hvordan kan man beskrive forskelle mellem de enkelte fokusgrupper?* (vi antager, man har afviklet mere end een enkelt fokusgruppe). Hvordan kan man beskrive forskelle i gruppeprocesserne, som de forløb over tid, og hvordan hænger dels sammensætningen af gruppen og dels moderators rolle sammen hermed? Hvad kan man sige om forskelle i disse gruppeprocesser i forhold til forskelle i den indholdsmæssige behandling af temaet i de forskellige grupper? Når man sammenligner grupper gælder det om ikke at tænke for håndfast på udsagnene som afhængige variable og individernes baggrundvariable (køn, alder osv.) som uafhængige. For det første kan forskelle i udsagn jo også tilskrives den enkelte gruppes dynamik såvel som moderators forskellige roller i grupperne. For det andet er det ikke sikkert, at forskerens opfattelse af "baggrundvariable" modsvarer af individernes selvopfattelse. De kan tale ud fra mange andre identitets-platforme. Det kan også lige præcis være en pointe, at udsagnene ikke kan tilskrives nogle få variable, men i stedet er særdeles kontekst- og situationsafhængige. Det behøver ikke at være en metodisk fejl, men kan være en egenskab ved virkeligheden!

6. *Hvordan er individers udsagn placeret i det samlede billede?* Man kan evt. læse samtlige udsagn fra et enkelt, og derefter nogle få markante/interessante/afvigende individer, og forsøge at se, hvordan de bidrager til/passet ind i/modsiger de beskrivelser af gruppeprocesserne, man har givet lige før. Hvordan kommer de pågældende individers selvforståelse til udtryk i lyset af det, der viser sig som gruppe-normer? Kan man sige noget om udsagnenes kontekst- og situationsafhængighed? Det kan være vanskeligt uden andre kilder end fokusgruppen. Har man sådanne kilder? Men faktisk kan man også indenfor rammerne af en enkelt fokusgruppe få nogle væsentlige tips netop ved at læse et individs forskellige udsagn over tid i forlængelse af hinanden. Hvilke forandringer sker der i den enkeltes formuleringer i lyset af gruppens udvikling?

7. Først på dette punkt vil vi foreslå, at man "*klipper data i stykker*" ved at kode dem under *delemner* og dernæst sortere alle data under hver *delemne* for sig (for kodningsprocesser: se Strauss og Corbin, 1990; Knodel, 1993; Huberman og Miles, 1994). Man har som regel brug for et indekseringssystem, så man kan fæstne hver enkelt stump data tilbage til en bestemt person, gruppe og tidspunkt i gruppeforløbet. Kodningskategorierne udvikler sig undervejs i ping-pong mellem bearbejdede og ubearbejdede data samt teori. Nogle af de mest gavnlige kategorier vil sandsynligvis samle "relationelle data", dvs. data om forhold mellem gruppedeltagere snarere end blot egenskaber ved individer. (Gå tilbage til den enkelte fokusgruppe og check, hvordan f.eks. et godt stikord fra een deltagers historie blev fulgt op af de andre deltagere). Relationelle data kan kodes som ligheder og forskelle i erfaringer og holdninger som udtrykt af gruppedeltagerne i relation til specifikke aspekter af emnet.

8. Een måde at *reducere og overskue data* på er ved at lave *displays*, hvor man sammenfatter store mængder data i ordtabeller og figurer. (For en kort oversigt, se Huberman og Miles, 1994). Displayet er organiseret på baggrund af den eller de få vigtigste koder. En god regel er, at alle indsamlede data med relevans for displayet skal med - ikke blot bekvemme udvalgte eksempler! Afvigende data gives en positiv særbehandling og integreres i displayet eller behandles særskilt og søges integreret i den overordnede historie. Kan den overordnede historie holde, når man går tilbage i processen til enkelt-udsagn i den enkelte gruppe?

VII. AFSLUTNING.

Efter vor opfattelse har fokusgruppen nogle bemærkelsesværdige egenskaber. Den er stærk med hensyn til at få ligheder og forskelle frem i måder at forstå og forholde sig til et fokuseret emne. Dette gælder ikke mindst, når det lykkes at leve op til idealet om en "god" gruppe-proces. Der er imidlertid grund til at advare mod at lægge alle sine æg i den gode gruppeproces' kurv. Selv ikke hvis man føler, gruppeprocessen lykkedes, slipper man for et fortolkningsarbejde, hvor man spørger: Hvorfor sagde deltagerne som de gjorde, og hvilke implikationer har det? (Og hvad var ens egen andel heri?) Det er ikke sikkert, at alle andre metoder er "biased", mens den "gode" fokusgruppe er "unbiased." Det kan være, der skal fortælles en mere kompliceret historie om, hvordan udsagnene er afhængige af ikke blot personer, men også grupper, situationer og kontekster.

I praksis viser det sig også, at den enkelte fokusgruppe altid afviger på en eller flere måder fra en "perfekt" kombination af emne, deltagerudvælgelse og -sammensætning, moderator, spørgsmålsformulering og gruppedynamikken som helhed. Skulle man i en eller anden grad opleve, at deltagerne synes emnet er kedeligt; at de måske ikke siger det direkte, men er svære at få til at møde op; at kun nogle typer dukker op, mens andre er umulige at få fat i; at deltagerne ikke vil tale sammen i gruppen; at deltagerne ikke blot "belyser emnet så rigt som muligt", men også dominerer/bliver domineret, præsenterer selvbilleder og bruger tiden til at forhandle om disse selvbilleder; at gruppens normer favoriserer en masse udsagn og forbyder andre; at nogle uforudsete forskelle skaber åben konflikt i gruppen; at moderator giver sin egen sammenfatning, som deltagerne tror, de ikke bedes opponere imod - ja, så er fokusgruppen stadig en fascinerende kilde til lærdom. Udfordringen er blot at kunne opdage disse observationer, sætte dem på begreb og integrere dem i den historie, man iøvrigt prøver at fortælle om et fokuseret emne. Der er mange gode ting at sige om denne udfordring. Men der er intet ved den, der er hurtigt eller billigt, så det er ikke derfor, man skal bruge fokusgrupper!

REFERENCES:

- Albrecht, Terrance L., Gerianne M. Johnson & Joseph B. Walther (1993): Understanding Communication Processes in Focus Groups. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 51-64.
- Altheide, David L. & John M. Johnson: Criteria for Assessing Interpretive Validity in Qualitative Research. In: Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds.) (1994): Handbook of Qualitative Research, Sage, 1994, pp. 485-499.
- Calder, Bobby J. (1977): Focus Groups and the Nature of Qualitative Marketing Research, vol. XIV, pp. 353-64.
- Crabtree, Benjamin F., M. Kim Yanoshik, William F. Miller & Patrick J. O'Connor (1993): Selecting Individual or Group Interviews. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 137-152.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds.) (1994): Handbook of Qualitative Research, Sage, 1994.
- Dreher, Michael & Eva Dreher (1982): Gruppendiskussion. In: Huber, Günther L. & Heinz Mandl: Verbale Daten. Eine Einführung in die Grundlagen und Methoden der Erhebung und Auswertung. Beltz Verlag, Weinheim und Basel, pp. 141-164.
- Dreher, Michael & Eva Dreher (1991): Gruppendiskussionsverfahren. In: Flick, Uwe et al. (red.) (1991): Handbuch Qualitative Sozialforschung. Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. Psychologie Verlags Union, München, pp. 186-188.
- Flick, Uwe et al. (red.) (1991): Handbuch Qualitative Sozialforschung. Grundlagen, Konzepte, Methoden und Anwendungen. Psychologie Verlags Union, München.
- Fontana, Andrea & Frey, James H.: Interviewing: The Art of Science. In: Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds.) (1994): Handbook of Qualitative Research, Sage, 1994, pp. 361-376.
- Frey, James H. & Fontana, Andrea (1993): The Group Interview in Social Research. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 20-34.
- Glaser, B. & A. Strauss (1967): The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Aldine, Chicago.
- Huberman, Michael A. & Matthew B. Miles: Data Management and Analysis Methods. In: Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds.) (1994): Handbook of Qualitative Research, Sage, 1994, pp. 428-44.

Knodel, John: The Design and Analysis of Focus Group Studies: A Practical Approach. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 35-50.

Krueger, Richard A. (1993): Quality Control in Focus Group Research. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 65-85.

Krüger, Heidi (1983): Gruppendiskussionen. In: Soziale Welt, Jahrgang XXXIV.

Kvale, Steinar (1984): Om Tolkning af Kvalitative Forskningsinterviews. In: Tidsskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning nr. 3-4, årg. 4, pp. 55-65.

Kvale, Steinar (1988): The 1000-page Question. In: Phenomenology and Pedogogy, vol. 6, pp. 90-106.

Lamnek, Siegfried (1989): Qualitative Sozialforschung. Band 2: Methoden und Techniken. Psychologie Verlags Union. München.

Morgan, David L. (1993): Future Directions for Focus Groups. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 244.

Morgan, David L. (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park.

Morgan, David L. & Richard A. Krueger (1993): When to Use Focus Groups and Why. In: David L. Morgan (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park, pp. 3-19.

Rieper, Olaf (1993): Gruppeinterviews i praksis - brug af fokusgrupper i evalueringsforskning. AKF.

Van Maanen, John (1988): Tales of the Field. University of Chicago Press.

Zeller, Richard A.: Focus Group Research on Sensitive Topics: Setting the Agenda Without Setting the Agenda. In: Morgan, David L. (ed.) (1993): Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art. Sage, Newbury Park.